УДК

Левашов Олександр Семенович

Доцент кафедри іноземних мов факультету №4, кандидат педагогічних наук, доцент

ІНШОМОВНА КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАВООХОРОНЦІВ

Анотація

Стаття присвячена дослідженню іншомовної комунікативної компетенції як складової професійної підготовки в цілому та її специфічної ролі в структурі професійних якостей майбутнього правоохоронця. Розглянуті зміст, структура і складові іншомовної комунікативної компетенції, представлені основні методи її формування та вдосконалення у ЗВО з особливими умовами навчання.

Ключові слова: іншомовна комунікативна компетенція, професійні якості правоохоронця, професійне спрямування, спілкування в іншомовному середовищі

Підготовка сучасного фахівця, справжнього професіонала в своїй сфері є складним та багатокомпонентним завданням. Метою цієї підготовки є виховання всебічно розвиненої, активної та творчої особистості, спроможної ефективно здійснювати свою професійну діяльність і успішно конкурувати на ринку праці. Випускники навчальних закладів, які мають належний освітній рівень та професійну кваліфікацію, стають інтелектуальною, продуктивною та духовною основою суспільства.

Серед численних складових професійної підготовки особливе місце займає формування комунікативної компетентності майбутнього фахівця, яка визначає успішність міжособистісної комунікації в ході професійної взаємодії між людьми. Зрозуміло, що успішна комунікація вкрай важлива та визначальна для будь-якої людини в будь-якій сфері життя, але в професійній діяльності вона набуває особливого виміру, сприяючи ефективній організації роботи через взаємодію та співробітництво.

Одразу слід зазначити, що, на нашу думку, численні спроби розмежування понять компетенції та компетентності і суперечки, що точаться з цього приводу, є контрпродуктивними і лише відволікають фахівців від вирішення дійсно важливих методичних проблем. Якщо проводити розмежування понять компетентності та компетенції і в самому загальному вигляді розглядати першу як здібність до здійснення мовленнєвої діяльності в оговорених умовах, а останню як змістову складову цієї здібності, то їх співвідношення виглядає як загальне та окреме, що є, на наш погляд, схематичним та доволі спрощеним підходом. Навряд чи компетентність слід зводити до простої суми компетенцій, вона скоріш є проявом, актуалізацією компетенцій, які, в свою чергу, слугують передумовою її виникнення. Компетентність є більш складним явищем, ніж просто набір певної кількості компетенцій, теоретично вона цілком може виникати стихійно на основі накопичених знань та навичок, засвоєних в ході навчання, перенесених з рідної мови або узагальнених з власного мовленнєвого досвіду. Надалі стосовно іншомовного спілкування вживатиметься термін «компетенція» як складова готовності та здібності фахівця встановлювати комунікацію з оточуючим світом.

За своїм змістом, структурою, обсягом та рівнем розвиненості комунікативна компетентність є специфічною для кожної окремо взятої професії відповідно до того, які вимоги та чи інша професійна діяльність висуває до фахового спілкування та осіб комунікантів. Існують професії, де зазначена компетентність поруч з професійною є ключовою для успішності фахівця – педагог, юрист, журналіст, тобто ті професії, в яких міжособистісне спілкування є практично домінуючим видом професійної діяльності. Безумовно, до кола таких професій належать також правоохоронці, в центрі роботи яких завжди стоїть людина, і від правильної організації спілкування з нею залежить успіх всієї правоохоронної діяльності. Співробітники поліції, яким за службовими обов’язками доводиться вступати в мовленнєвий контакт, спілкуватися та впливати на людей різного соціального статусу, віку, статі, освіти тощо, при цьому часто в умовах конфліктної ситуації, повинні бути професійними комунікантами .

Слід зазначити, що сучасна система освіти, на жаль, не забезпечує суттєвого впливу на формування та розвиток професійної комунікативної компетенції навіть засобами рідної мови, що випливає з аналізу програм підготовки та навчальних планів окремих дисциплін. Якщо цілі створення такої компетенції навіть і проголошуються, їх досягненню бракує ефективних засобів діагностики існуючого рівня комунікативної компетенції та методів її подальшого розвитку. Цей недолік, як і інші лакуни сучасної освіти, фахівець змушений виправляти вже в ході своєї виробничої діяльності.

Додатковою і, на нашу думку, недооціненою загрозою розвитку такої компетенції є вплив дистанційного навчання, який призводить до різкого зменшення обсягу безпосереднього міжособистісного спілкування як між студентами та викладачами, так і в самому навчальному колективі. Негативною стороною сучасної моделі освіти, що базується на інформаційних технологіях, є те, що в її основу покладено опосередковане спілкування між двома сторонами освітнього процесу. Дистанційне навчання дійсно призводить до їх дистанціювання в самому негативному сенсі, створюючи ситуацію, в якій обидві сторони є майже повністю автономними і між собою не пересікаються. Становище, при якому учасники навчального процесу позбавлені прямого контакту, особистого очного спілкування, творчої академічної атмосфери, не лише шкодить ефективному засвоєнню професійних знань, унеможливлює передачу власного фахового та життєвого досвіду, позбавляє виховного впливу на майбутніх спеціалістів, але й створює перепони на шляху до формування активної, комунікабельної особистості, яка прагне спілкування, взаємодії та співпраці в професійному і соціальному середовищі. Все це накладається на вже, на жаль, сформовану тенденцію звуження міжособистісного комунікаційного простору в сучасному суспільстві, особливо серед молодого покоління, що лише збільшує проблему..

Що стосується іноземної мови, то попри її значний потенціал в отриманні фахово значущої інформації та професійному самовдосконаленні, її навчання у ЗВО залишається виключно загальноосвітньою академічною дисципліною, яка

практично має дуже обмежений вплив на отримання професійних знань чи формування фахових вмінь та навичок і, відповідно, не може слугувати допоміжним засобом оволодіння конкретною вузькою спеціалізацією. В той же час загальновизнаною ціллю навчання іноземної мови у вищій школі проголошується формування іншомовної комунікативної компетенції, до того ж такої, що має професійне спрямування.

З іншого боку, існують і певні сумніви в необхідності взагалі спеціально формувати окрему професійно-орієнтовану іншомовну комунікативну компетенцію у ЗВО. Комунікативна компетенція в рідній мові, як правило, не потребує спеціального формування і розвивається стихійно по мірі соціалізації індивіда, розуміння ним свого статусу в суспільстві, усвідомлення правил міжособистісного спілкування. Професійне спрямування комунікативної компетенції формується шляхом засвоєння фахових знань та практики професійного спілкування. Підмова будь-якої професії може бути зведена до певної кількості термінів та іноді деяких стильових особливостей. Є всі підстави припустити, що у випадку достатньо сформованої професійної комунікативної компетенції в рідній мові значна частина ключових універсальних вмінь та навичок (окрім лінгвістичної та міжкультурної складових) могла б легко переноситися і при зміні мовного коду, тобто в ході іншомовного професійного спілкування. За умови вільного володіння іноземною мовою, наявності навичок комунікації як діалогу культур, доброї професійної підготовки та особистісних якостей, що сприяють ефективному спілкуванню, іншомовна комунікативна компетенція фахівця сформується природним чином в процесі професійної соціалізації. Проте проблема полягає в тому, що такий збіг умов є вкрай рідким, крім того, стихійне формування завжди потребує більше часу, ніж цілеспрямована робота.

Таким чином, формування і розвиток ІКК мають бути основним напрямком зусиль викладачів вищої школи, але, вочевидь, ці зусилля все ж таки повинні бути спрямовані на розвиток «загальної» комунікативної компетенції, яка передбачає лінгвістичну та соціокультурну/міжкультурну компетенції. Перша з

них є базовою і повинна в основному формуватися в межах середньої освіти, підвалини другої закладаються теж в школі, але основний розвиток вона має отримати у закладі вищої освіти. Формування іншомовної (вторинної) комунікативної компетенції зводиться, головним чином, до подолання лінгвоетнічного бар'єру.

Визначаючи місце та роль ІКК у фаховій підготовці, треба проаналізувати зв'язок між викладанням іноземної мови та формуванням професійної компетенції майбутнього фахівця, які за твердженням деяких авторів повинні йти паралельно **((Юлія Задунайська**, З цим слід погодитись за однієї умови, а саме додавши до «паралельно» ще й «взаємопов'язано», бо за мету ставиться саме максимальне зближення, в ідеалі інтеграція навчання мови та професії. Використання іноземної мови в якості засобу професійної підготовки фахівців (як правило, за умови тісної співпраці зі спеціальними кафедрами) є перспективним напрямом, який вже багато років декларується в методичній літературі, проте досягнення цієї мети далеке від своєї реалізації.

Комунікативний підхід передбачає, перш за все, опанування іноземної мови як засобу соціального спілкування, що забезпечує успіх в будь-якому іншомовному середовищі, в тому числі, в професійній сфері. Вочевидь, формування комунікативної компетенції повинно йти від забезпечення загальних цілей спілкування в іншомовному соціумі до окремих, якими серед інших і є цілі професійні. Однак навіть мінімальний рівень комунікативної компетенції вимагає володіння певним обсягом мовного матеріалу та сформованість навичок його використання. Зважаючи на те, що в межах середньої освіти це завдання в повному обсязі не виконується, абітурієнти виявляються не готовими до навчання в ЗВО. Це застаріла та болюча освітня проблема, стосовно ж професійної комунікативної компетенції, це означає, що за відсутності мінімальної мовної компетенції формування навичок професійного спілкування є справою доволі сумнівною. Загальновідомо, що значну частину вкрай обмеженого навчального часу немовні ЗВО витрачають на формування тих

самих первинних навичок володіння мовою, які повинна була забезпечити школа.

Серед інших перешкод на шляху до формування професійно спрямованої комунікативної компетенції слід вказати відому викладачам розбіжність періоду навчання іноземної мови (як правило, на молодших курсах) та часу засвоєння спеціальних знань про майбутню професію (3 – 5 курси). Ті, хто навчається, мають на начальному етапі лише загальну уяву про свою професію, а теоретичні дисципліни, які в цей час викладаються, лише закладають підвалини для подальшого розуміння завдань майбутньої професійної діяльності. Коли ж настає час занурення у виконання конкретних фахових завдань, іноземна мова не вивчається, а багатьма вже значною мірою забута.

При переході від теоретичних міркувань про шляхи досягнення професійно спрямованої комунікативної компетенції до практичної роботи постає питання: а хто ж саме буде її формувати? В ідеалі це мав би бути викладач, який поєднує в собі спеціальні фахові знання, навички спілкування і вільне володіння іноземною мовою, проте кількість таких спеціалістів є вкрай обмеженою. Виникає ситуація, коли ані викладачі іноземних мов через відсутність спеціальних знань, ані викладачі за спеціальністю через здебільше обмежену мовну підготовку не можуть забезпечити професійно-комунікативний підхід. З іншого боку, присутня аудиторія, недостатньо компетентна, щоб бути не просто пасивним приймачем, а й реалізовувати дійовий зворотній зв'язок.

Таким чином, зважаючи на недостатню розвиненість у тих, хто навчається, комунікативної компетенції в цілому, формування та розвиток відповідної іншомовної компетенції, що пов’язано з додатковими труднощами оволодіння іноземною мовою професійного спрямування, вбачається доволі складним завданням.

Хоча іншомовна комунікативна компетенція є предметом дослідження численними вченими протягом достатньо довгого часу (В. Ф. Аітов А. С.Андриенко Н. М. Бідюк М.Н.Вятютнев Н. І. Гез, І.О.Зимняя, Г.О. Китайгородська, Н. В. Логутіна, Є.І.Пассов, Л. А. Петровська, С.Г.Тер-Мінасова,

С М. Шестопалова, Г.Пифо, Д. Равен, Дж.Савиньон, Д. Хаймс та інші), слід констатувати відсутність будь-якого консенсусу щодо її змісту, структури та компонентів. Більш того, немає навіть загальноприйнятного визначення цього складного та багатопланового явища. Кожен автор – лінгвіст, педагог чи психолог -виділяє його окремі сторони, додає нові трактування, пропонуючи різноманітні моделі іншомовної комунікативні компетенції, які мають як спільні , так і відмінні риси. Постійне ускладнення предмету дослідження робить його настільки громіздким, що це перешкоджає його осмисленню та творчому застосуванню в практиці навчання. Зрозуміло, що мовну компетенцію як невід'ємну складову комунікації вказують всі автори, перелік інших компонентів є численним і доволі різноманітним: мовленнєва, соціокультурна, дискурсивна, прагматична, компенсаторна, предметна, соціальна, навчально-пізнавальна, стратегічна та інші компетенції. (дослідження А.С. Андриенко, Г. С.Архипова, І.Л. Бім, Н.І. Гез, , С.В. Козак, О.О. Павленко, Н.Н. Прудніков, Ю. П.Федоренко) Така строката картина змісту поняття, що розглядається, по-перше, ускладнює будь-яке дослідження іншомовної комунікативної компетенції, а по-друге, є величезною перепоною на шляху до розробки ефективної методики її практичного формування та розвитку, бо при відсутності чіткого розуміння сутності та складових будь-якого явища його просто неможливо відтворити. Це означає, що формування іншомовної комунікативної компетенції як основна ціль навчання іноземної мови не може бути реалізовано через невизначеність її складових і, відповідно, неможливість створення моделей та методів навчання комунікації засобами іноземної мови. Для виходу з цієї ситуації доцільно обмежити складові іншомовної комунікативної компетенції, залишити ті компоненти, які потребують першочергової уваги в процесі обмеженого за часом та обсягом навчання, надавши спрощену теоретичну модель цього інтегративного явища. Для суто практичних цілей навчання в немовних ЗВО можна прийняти таке тлумачення цього поняття, при якому вона поділяється на три рівня, а саме: лінгвістичний (лексичний, граматичний, фонетичний), мовленнєвий (діскурсивний, стратегічний) та професійний, який передбачає

вміння застосовувати іншомовні навички в професійній діяльності**. АС Даниленко** Саме за такою схемою і проходить, в основному, процес формування іншомовної комунікативної компетенції професійного спрямування на заняттях з іноземної мови у вищій школі. За умови доповнення цієї схеми надзвичайно актуальною соціокультурною компетенцією, її можна використати для практичного навчання.

Розуміння того факту, що комунікативна компетенція, яка реалізується засобами іноземної мови, є важливою складовою формування фахівців у немовних ЗВО, обумовлює навчання іноземної мови професійного спрямування в якості стратегічного напряму іншомовної підготовки у вищій школі. І хоча загальний шлях формування ІКК, що має професійне спрямування, не залежить від того, про який саме фах іде мова, слід враховувати окремі специфічні особливості цього процесу, які зумовлені типом навчального закладу та контингентом осіб, які навчаються. І знов, особливої уваги до розвитку іншомовної комунікативної компетенції потребують ті професії, де практичне використання іноземної мови, в тому числі в міжособистісному спілкуванні, є найбільш затребуваним. В цьому плані представляють значний інтерес і потребують окремого розгляду заклади вищої освіти з особливими умовами навчання, які є специфічними не лише за умовами, а й за змістом навчання, а також за очікуваним колом спілкування в майбутній професійній діяльності.

Через активне входження України у світову спільноту, стрімке зростання кількості міжнародних контактів, розширення співробітництва із зарубіжними партнерами країну відвідує все більша кількість іноземців, які, як правило, не володіють українською мовою. Значна частина їх контактів з представниками держави приходиться на співробітників поліції, зокрема тих, хто здійснює практичну роботу з охорони громадського порядку.

В разі порушення правопорядку іноземці можуть стати підозрюваною особою, потерпілим або свідком. Володіння іноземною мовою може допомогти в розслідуванні гарячим слідом, коли можливість швидко отримати необхідну інформацію є ключовою для швидкого розкриття злочину. Крім того, за

кордоном, особливо в країнах з усталеними демократичними традиціями, поліцейський є фігурою, яка втілює в собі символ порядку, стабільності і безпеки. Завдяки цьому він є першою особою, до якої звертаються за вирішенням безлічі питань, значна частина яких не має безпосереднього відношення до правоохоронної діяльності. Людина, яка звикла до ролі поліцейського як порадника, помічника та захисника, переносе це відношення до поліцейських в країнах, які вона відвідує. Це означає, що український поліцейський може стати учасником міжнаціонального спілкування, тему якого неможливо передбачити, але до якого він повинен бути готовим.

Коло можливих учасників мовленнєвого контакту за їх національною приналежністю теж є вкрай широким, а мова спілкування (в основному, англійська, яка вже давно стала сучасною "lingua franca") здебільше не є для них рідною, а ступінь володіння нею часто не є вдосконалим. Успіх комунікації залежить не стільки від правильності оформлення мовленнєвої посилки, скільки від врахування ситуації, осіб комунікантів, особливостей їх менталітету, емоційного стану тощо, а також швидкої адаптації своєї мовленнєвої поведінки до конкретних обставин спілкування. Зрозуміло, що стихійно відповідні вміння не виникають, а потребують цілеспрямованої роботи з їх формування. Вкрай важливо створити у курсантів уяву про багатонаціональну та полікультурну картину світу. Пізнання культури країни, мову якої вони вивчають, перестає бути пріоритетним, і увага перенаправляється на багатокольорову палітру народів і культур світу, формування толерантності та готовності до комунікації і взаємодії. При цьому для правоохоронця важливим є якомога широке знання традицій, звичаїв, культури саме на побутовому рівні, а не сукупності культурного набуття, створеного кращими представниками того чи іншого народу. Всі наші дії, поведінка та відношення з іншими людьми визначаються такими прихованими елементами культури, як цінності, вірування, звички, сприйняття тощо. Їх ігнорування спричиняє перешкоди в комунікації, а іноді призводить до суцільних комунікативних «аварій», які мають своїм наслідком

непорозуміння та конфлікти і можуть бути набагато більш руйнівними для процесу спілкування, ніж будь-яка мовна помилка.

Безумовно, передбачити та врахувати національно-культурні особливості всіх потенційних комунікантів нереально. Завданням викладача є сформувати у курсантів чітке уявлення про безпосередній зв'язок мови та культури, навчити їх брати до уваги культурну складову при спілкуванні іноземною мовою, бути толерантним до проявів інших культур, застосовувати швидкі зміни стратегії і тактики своєї мовленнєвої поведінки.

Зважаючи на те, що вибір навчальних ситуацій для формування ІКК, в тому числі, в міжкультурному аспекті визначається сферою майбутнього прикладення набутої компетенції, необхідно на основі аналізу майбутньої професійної діяльності розробити їх номенклатуру, спираючись на яку, можна визначити зміст та послідовність конкретних напрямів навчально-методичної роботи.

Комунікативний підхід до навчання є оптимальним шляхом досягнення ІКК через його спрямованість не просто на накопичення певних знань, вмінь та навичок, а на оволодіння мовою як практичним засобом спілкування з можливостю творчого застосування мовних знань та мовленнєвого досвіду у різноманітних ситуаціях, пов'язаних з комунікативною діяльністю в іншомовному середовищі

В ході навчання слід застосовувати такі методи, технології та форми, які спрямовані саме на формування та розвиток ІКК. Сучасна методика напрацювала велике розмаїття компетентністно-орієнтованих засобів, і майже всі вони передбачають той чи інший рівень занурення в іншомовне середовище. До них можна віднести метод проєктів (самостійне творче вирішення тими, хто навчається, конкретної проблеми з описом і презентацією отриманих результатів), кейс-метод (опис конкретної події чи ситуації, формулювання проблеми та пошук її вирішення), рольові та ділові ігри, круглі столи, дебати та дискусії, модульне навчання (структурування та парцеляція змісту навчання з визначенням цілей кожного модуля і контролем їх досягнення), мультимедійні

програми (презентація, закріплення, тренування та контроль мовного матеріалу, розвиток навичок, моделювання ситуацій спілкування, в тому числі професійного), метод портфоліо (оцінювання та систематизація власного прогресу і результатів діяльності), проблемні завдання тощо.

Сучасні методичні дослідження та динамічні досягнення технічного прогресу свідчать про можливість створення нових освітніх технологій, які можуть призвести до появи нових тенденцій у навчанні іноземних мов.. Великий і недостатньо вивчений потенціал в цьому плані має використання інформаційних технологій та інтернет-ресурсів у навчанні та вивченні іноземних мов. Світове павутиння має у вільному доступі величезну кількість таких онлайн- ресурсів різного рівня складності, змістовності, спрямованості та ефективності. і, попри те, що вони ще недостатньо відповідають цілям навчання (мають нижчу ефективність і менші можливості у порівнянні з контактними формами навчання, обмежений зворотний зв'язок тощо), безперечним є їх постійне розширення та вдосконалення. Важливою позитивною рисою інтернету є можливість безграничного збільшення обсягу тренування і мовленнєвої практики. Навіть будь-яка тестувальна програма, спрямована на контроль знань, має своїм побічним наслідком також і розширення мовленнєвого досвіду, здійснюючи таким чином і функцію навчання.

Повсюдне використання смартфонів, цих сучасних міні-комп'ютерів, призвело до повної автономності та мобільності користувачів інтернету, забезпечивши доступ до його ресурсів будь де і в будь який час та надавши додаткові специфічні можливості, особливо молодому поколінню. Наприклад, перспективним, на наш погляд, напрямом є втілення у навчальний процес так званої «гейміфікації» навчання шляхом застосування зручних у користуванні мобільних додатків, що підвищує рівень мотивації та збільшує активність тих, хто навчається. Численні електронні сервіси забезпечують широкий діапазон ігрових форм, пристосованих для різних категорій учнів та спрямованих на розвиток тих чи інших компонентів комунікативної компетенції.

Застосування сучасних та перспективних методів і технологій дозволить досягти основних цілей формування ІКК фахового спрямування, забезпечивши випускнику наступне:

1. Пошук, вилучення та засвоєння новітньої фахово релевантної інформації з іншомовних джерел
2. Участь у професійно-орієнтованому усному та письмовому спілкуванні з загальною метою обміну інформацією.
3. Безпосередню фахову діяльність в умовах цілком іншомовного оточення

При цьому подальший розвиток ІКК випускника має бути безперервним процесом, який не повинен припинятись із закінченням навчання у ЗВО і має продовжуватись протягом всього періоду його професійної діяльності, якщо не всього життя. Тому одним з важливих завдань вищої школи є прищеплення студентам навичок самостійної роботи, прагнення до самоосвіти та самовдосконалення.

Література

АС Даниленко Структура иноязычной коммуникативной компетенции https://cyberleninka.ru/article/n/struktura-inoyazychnoy-kommunikativnoy-kompetentsii с.187-189)

Ю.В.Задунайська, Формування іншомовної комунікативної компетентності у вищих навчальних закладах педагогічного профілю https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/10/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F-3.pdf))